

CASTELLS MANUEL, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür II. Cilt Kimliğin Gücü, İstanbul BİTİM Üniversitesi Yay., 2. baskı, 2008, ss. 96-102.

Senin sorunun, birçok insanınkiyle aynı. "Neo-liberalizm" diye bilinen toplumsal ve ekonomik doktrinle ilgili. Meta-teorik bir sorun bu. Bak anlatıyorum. "Neo-liberalizm" in bir doktrin olduğu varsayımıyla başlıyorsun. Ve bununla da kafaları kadar katı ve köşeli programları olanları kastediyorsun. "Neo-liberalizm" in, kapitalizme göre "popülizm" in yol açtığı ekonomik krizlere karşı koymaya yönelik bir kapitalist doktrin olduğunu düşünüyorsun. Ama aslında "neo-liberalizm" krizleri açıklayacak ya da onlara karşı koyacak bir teori değil. Krizin ta kendisi, uyduruk bir teori ve ekonomik doktrin! Yani "neo-liberalizm" in en ufak bir tutarlılığı yok, planları da yok, tarihsel perspektifi de. Demek istediğim, "neo-liberalizm" tam bir teorik zıvalık.

Durito, Lacandon Ormanı'nda Subcomandante Marcos'la konuşurken, 1994¹

KÜRESELLEŞME, ENFORMASYONELLEŞME VE TOPLUMSAL HAREKETLER²

Zenginlik, teknoloji ve iktidar ağlarının yol açtığı küreselleşme ve enformasyonelleşme, dünyamızı dönüştürüyor. Üretim kapasitemizi, kültürel yaratıcılığımızı ve iletişim potansiyelimizi güçlendiriyor.

- ¹ Durito Zapatistaların sözcüsü Subcomandante Marcos'un yazılarında adı sık sık geçen bir karakterdir. Bir böcektir, ama çok akıllı bir böcektir, hatta Marcos'un entelektüel danışmanıdır. Çevredeki birçok gerillanın ayakları altında ezilip gitme korkusu içinde olduğundan, Marcos'a Zapatista hareketini küçük tutması için yalvarıp durur. Durito'nun bu metni Ejercito Zapatista de Liberación Nacional'den alındı/Subcomandante Marcos (1995: 58-9); Durito'nun rızasıyla bu metni İngilizceye çevirdim.
- ² Bu bölümde, Uluslararası Sosyoloji Derneği Toplumsal Hareketler Araştırma Komisyonu'nun California eyaletinin Santa Cruz kentinde 16-19 Nisan 1996'da düzenlediği Uluslararası Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler Semineri'ndeki değerli görüş alışverişlerinden bir hayli yararlanıldı. Semineri düzenleyen Barbara Epstein ve Louis Maheu'ya nazik davetleri için çok teşekkür ediyorum.

Aynı zamanda toplumları da çözüyor. Devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri kültüre, tarihe ve coğrafyaya dayalı olduğundan tarihsel temponun aniden hızlanması ve iktidarın bir bilgisayarlar ağında soyutlanması mevcut toplumsal kontrol ve siyasî temsil mekanizmalarını ayrıştırıyor. Küçük bir *globopolitan* (yarı varlık, yarı akış) elit dışında tüm dünyada insanlar, hayatları, çevreleri, işleri, ekonomileri, hükümetleri, ülkeleri ve nihayetinde Dünya'nın kaderi üzerindeki denetimlerini yitirmenin sıkıntısı içinde. Dolayısıyla eski bir toplumsal evrim yasası uyarınca, direniş hükmetmeye karşı çıkıyor, yetkilendirme iktidarsızlığa tepki gösteriyor ve alternatif projeler, gezegen çapında insanların gitgide düzensizlik olarak algıladığı yeni küresel düzene içkin olan mantığa meydan okuyor. Ne var ki, bu tepkiler ve hareketlilik, tarihte her zaman olduğu gibi, sıradışı biçimlerde ortaya çıkıyor ve beklenmedik yollarda ilerliyor. İkinci ve üçüncü bölümlerde bu yolları inceleyeceğiz.

Analitik odak noktamızı gözden kaybetmeden, araştırmamın ampirik çapını genişletmek için yeni küresel, toplumsal ve/veya kültürel düzene açıkça karşı koyan, son derece farklı kültürel, ekonomik ve kurumsal bağlamlarda yer alan, birbirine zıt ideolojileri benimseyen beş hareketi mercek altına alacağım: Meksika'da, Chiapas'taki *Zapatistalar*; Amerikan milisleri; bir Japon tarikatı olan *Aum Shirinkyō*; küresel terörist bir ağ olan *El-Kaide* ve genellikle küreselleşme karşı hareket olarak bilinen küresel adalet hareketi.

Sonraki bölümde, muhtemelen zamanımızın en kapsamlı, en etkili hareketi olan çevre hareketini inceleyeceğim. Çevrecilik de kendi tarzında, çok sesliliğin yaratıcı kakofonisi üzerinden küresel ekolojik düzensizliğe, hatta denetimsiz küresel kalkınmanın, görülmemiş teknolojik güçlerin toplumsal ve çevresel etkileri denetlenmeden yaygınlaşmasının sebep olduğu eko-intihar riskine meydan okur. Fakat kültürel ve siyasî özgüllüğü, tepkici olmaktan çok eylemci bir toplumsal hareket olarak karakteri, özgül kimlikler ve/veya özgül çıkarılardan doğan direniş siperleri etrafında örgütlenen savunmacı hareketlerden farklı olması sebebiyle çevreci hareketin ayrı bir analize tabî tutulmasını gerektiriyor.

Meselenin kalbine inmeden önce, ilerki sayfalarda sunulan analizi anlamak için gerekli, kısa metodolojik hatırlatmalarda bulunayım.³

Öncelikle toplumsal hareketler, kendi kuralları çerçevesinde anlaşılmalıdır: Açıkçası bu hareketler, ne olduklarını söylüyorlarsa, odurlar. Pratikleri (daha da önemlisi söylemsel pratikleri) öz tanımlarıdır. Bu yaklaşım bizi, sanki bu hareketler yalnızca “gerçek” yapısal tezatları açığa vurarak varolabileceklermiş gibi, sanki hayat bulabilmeleri için nasıl silahlarını ve bayraklarını taşıyorlarsa bu çelişkileri de taşımaları gerekiyormuş gibi onların “gerçek” bilincini yorumlamaya kalkışmaktan bizi alıkoyar. Farklı ve gerekli bir araştırmanın, işleyişi, pratikleri, değerleri ve söylemlerinin tanımladığı biçimiyle bu hareketlerle, küreselleşme, enformasyonalleşme, temsili demokrasinin krizi ve medyanın uzamında sembolik siyasetin baskın olması gibi ilintili oldukları toplumsal süreçler arasındaki ilişkiyi ortaya koyması gerekir.

Analizimde her iki işlemi de gerçekleştirilmeye çalıştım: Her hareketi hem kendi özgül dinamikleri etrafında tanımladım, hem de her bir hareketin varlığına yol açan, her bir hareketle değişen kapsamlı süreçlerin etkileşimini inceledim. Hareketlerin söylemlerine verdiğim önem, yazıma da yansıdı. Hareketleri sunarken ve incelerken, üzerinde çalıştığım belgelerde yer aldığı biçimiyle yalnızca düşüncelerini değil, kendi sözcüklerini de titizlikle takip etmeye çalıştım. Fakat okuyucuyu ayrıntılı dipnotlarla sıkmamak için, yalnızca bu söylemleri derlediğim temel kaynakları belirtmekle yetindim ve kullandığım sözcükleri bu kaynaklarda bulma işini ilgilenen okuyuculara bıraktım.

İkincisi, toplumsal hareketler toplumsal muhafazakâr da olabilirler, toplumsal devrimci de olabilirler, her ikisi de olabildikleri gibi ne toplumsal muhafazakâr ne toplumsal devrimci de olabilirler. Sonuçta hepimiz, toplumsal evrimde önceden belirlenmiş bir yön olmadığı düşüncesini, tek tarih bilincinin, anladığımız tarih olduğunu idrak etmiş bulun-

3 Toplumsal hareketlere ilişkin, burada sunulan araştırmalarla doğrudan ilgili teorik tartışmalar için bakınız Castells (1983); Dalton ve Kuechler (1990); Epstein (1991); Riechman ve Fernandez Buey (1994); Calderon (1995); Dubet ve Wieviorka (1995); Maheu (1995); Melucci (1995); Touraine (1995a); Touraine et al. (1996); Yazawa (1997).

yoruz (umarım sonsuza dek sürecektir bu idrak). Dolayısıyla analitik bir bakış açısıyla yaklaştığımızda, “kötü” ya da “iyi” toplumsal hareketler yoktur. Hepsi de toplumlarımızın semptomlarıdır, hepsi de toplumsal yapılarımızı değişen yoğunluklarda etkiler, farklı sonuçlar doğurur, ki bunun da araştırmayla ortaya konması gerekir. *Zapatistalar*’ı seviyorum, Amerikan milislerini sevmiyorum, *Aum Shirinkyo* ve *el-Kaide*’den de korkuyorum, ama hepsi de yeni toplumsal çatışmalara ilişkin anlamlı işaretler, bazı durumlarda toplumsal değişimin ve toplumsal direnişin nüveleridir. Yeni tarihsel manzarayı ancak açık bir zihinle tarayacak olursak, içinde bulunduğumuz krizlerden doğan yeni topluma uzanan aydınlık yolları, karanlık uçurumları ve karmaşık geçitleri bulabiliriz.

Üçüncüsü, bu bölümde ve sonraki bölümlerde inceleyeceğim toplumsal hareketlere ilişkin dağınık malzemeleri biraz düzene kavuşturmak için, bu malzemeleri Alain Touraine’in bir toplumsal hareketi üç ilkeyle tanımlayan klasik tipolojisi çerçevesinde sınıflandırmayı uygun buldum. Touraine’in tanımlayıcı üç ilkesi şunlardır: Hareketin kimliği, hareketin karşıtı ve benim toplumsal hedef dediğim, hareketin hayali ya da toplumsal modeli.⁴ Benim kişisel uyarlamama göre (Touraine’in kuramıyla tutarlı olduğuna inanıyorum) *kimlik*, hareketin ne olduğuna ilişkin, kimin adına konuştuğuna ilişkin öz tanımına denk düşer. *Karşıt*, hareketin açıkça tanımladığı biçimiyle baş düşmanına denk düşer. *Toplumsal hedefse*, hareketin kolektif eyleminin tarihsel ufkunda sağlamak istediği toplumsal düzen ya da toplumsal örgütlenme biçimine denk düşer.

Hareket noktamızı açıklığa kavuşturduktan sonra gezegenin öbür yüzüne, sermaye adına küreselleşmeyi, teknoloji adına enformasyonalleşmeyi reddeden yüzüne doğru yolculuğumuza koyulalım. Geçmişin hayallerinin, geleceğin kâbuslarının, tutku, cömertlik, önyargı,

4 Touraine (1965, 1966). Touraine’in formülasyonunda, aslında Fransızca biraz farklı bir terminoloji kullanılır: *Principe d’identité*, *principe d’opposition*, *principe de totalité*. Fransızca aslının tadını biraz kaçırmak pahasına da olsa, aynı şeyi anlatmak için daha açık sözcükler kullandıysam, dünyanın çeşitli yerlerindeki okuyucular açısından daha açık bir ifade yakalayacağımı düşündüm.

korku, rüyalar, şiddet, hatalı stratejiler ve şanslı atışların, sonuçta insanlığın bulunduğu karmaşık bir dünyada yaşadığı öbür yüze gidiyoruz.

Küreselleşmeye isyanı anlamak için seçtiğim hareketler, kimlikleri, hedefleri, ideolojileri ve toplumla ilişkileri bakımından son derece zor hareketler.⁵ Fakat söylemlerinde ve pratiklerinde düşman olarak tanımladıkları yeni küresel düzene açıkça meydan okumalarında benzer olmaları da birbirleriyle kıyaslanmalarını kolaylaştırıyor. Ayrıca hepsinin de doğrudan ya da dolaylı olarak toplumları üzerinde, geniş planda düşünüldüğünde dünya üzerinde ciddi bir etkisi var. *Zapatistalar*, Meksika'da da dünya çapında da yaygın olarak tartışılan demokratik yeniden yapılanma önerileriyle, ülkeye egemen olmuş yozlaşmış siyasette ve gayri adil ekonomide krize yol açarak Meksika'yı dönüştürdü bile. Kendilerini *Vatanseverler* (ya da onları eleştirenlerin dediği biçimiyle *Sahte Vatanseverler*) olarak tanımlayan daha geniş bir sosyopolitik hareketin en militan bileşeni olan Amerikan milislerinin, Amerikan toplumundaki kökleri genelde teslim edildiğinden daha derinlere uzanıyor; birazdan savunacağım gibi, bu hareket Amerika'nın gerilimli siyaset sahnesinde öngörülmemiş, ciddi sonuçlara yol açabilir. *Aum Shirinkyō*, Japon toplumunda marjinal bir tarikat olarak kalsa da, bir yıldan fazla bir süre (1995-6) medyanın dikkatini üstüne çekerek, tartışmalara yol açarak Japon sükûnetinin perde arkasında görülmeyen yaraların, süregelen dramların bir semptomu oldu. *El-Kaide*, dünya çapında bağlantılı İslâmcı örgütlenmelerle birlikte ABD'de ve tüm dünyada jeopolitik dengeyi ve psikolojik çerçeveyi ciddi biçimde değiştirdi. Küresel adalet hareketiyse piyasa liderliğinde küreselleşmeye meydan okuyarak birçok ülkenin toplumlarında ve kurumlarında alternatif küresel ekonomi ve toplumsal örgütlenme biçimlerine ilişkin büyük bir tartışma başlattı.

Birbirinden farklı ve güçlü bu isyanları bir araya getirmekle, yeni küresel düzene direniş kaynaklarının çeşitliliğini vurgulamak istiyorum. Bir de, tarihsel olarak özgül toplumların, küresel akışların onla-

5 Bu karşılaştırmalı analiz, Shujiro Yazawa ile Emma Kiselyova'nın 1995'te gerçekleştirdiği ortak bir çalışmaya dayanmaktadır. Çalışmaya ilişkin ilk değerlendirme için bakınız Castells vd. (1996).

ra hükmedişi karşısında intikamıyla birlikte, tarihin sonuna geldiği yolundaki neo-liberal yanılığın son bulmuş olduğunu.